

زنان، تحصیل و اشتغال

شکاف در آمدی بین مردان و زنان و نابرابری در فرصت‌های شغلی این دو نیمه جامعه منحصر به ایران نیست، آنچه این مفاهیم را در ایران و در کشور‌های در حال توسعه دیگر منحصر به فرد می‌کند بی توجهی نهادهای اجتماعی به آن‌هاست. به نظر می‌رسد توان اجتماعی در این کشور‌ها مواردی بیشتر صرف توجیه وجود این شکاف و نابرابری می‌شود تا کاستن از آن‌ها. در واقع برخی از نهادهای اجتماعی مدافعان سنتی هستند که این نابرابری بر خاسته از آن‌هاست. در سه دهه گذشته دو رویداد ساختار نیروی کار زنان را تغییر داده است که کمتر برنامه‌ریز دولتی یا سیاستمداری به آن‌ها توجه کرده است. اول آنکه نرخ باروری در ایران در اواخر دهه شصت هجری شمسی روندی نزولی را آغاز کرد که کاهش نرخ رشد جمعیت را در پی داشت. دوم آنکه حضور زنان در جمعیت دانشجویی کشور رو به افزایش گذاشت و ایران را به تنها کشور خاورمیانه تبدیل کرد که در آن زنان اکثر جمعیت دانشجویی کشور را تشکیل می‌دهند. درباره دلایل رویداد اول بیشتر پژوهشگران بر این باورند که این روند بیشتر روندی درون زای بوده است که نتیجه فرایند تصمیم‌گیری خانوار‌ها بر اساس شرایط کلان اقتصادی و اجتماعی کشور است. درباره روند دوم شکی نیست که گسترش شبکه دانشگاهی همراه با تقاضای بالا برای تحصیلات دانشگاهی، بر خاسته از اهمیت فزینت دانش در فرهنگ جامعه، به بسیاری از بانوان کشور اجازه ادامه تحصیل در چهار چوب سنت‌های جامعه را داد. تناقضی که ذهن پژوهشگر پرسشگر را آشفته می‌کند این است که اگر نرخ باروری زنان کاهش و جمعیت زنان دانشجو افزایش یافته است، پس چرا نرخ مشارکت زنان در نیروی کار تغییری نکرده است. برای بسیاری پاسخ به این سوال می‌تواند در باورهای پدرسالانه جامعه ما باشد که اولویت در اشتغال را به مردان می‌دهد که سرپرست خانوار هستند. ولی پاسخ سطحی و ساده‌انگارانه است. در بسیاری از جوامع نرخ مشارکت زنان با وجود این باورها و بدون به چالش کشیدن آن‌ها افزایش پیدا کرده است. به نظر می‌رسد به جای باورهای پدرسالانه باید پاسخ را در ساختار اشتغال کشور جستجو کرد. افزایش تصاعدی نرخ بیکاری زنان خبر از مازاد عرضه در بازاری می‌دهد که در سال‌های اخیر رشد و گسترش به دلیل رویدادهای اقتصادی مختل شده حتی می‌توان گفت چهارم کود شده است. نکته جالب توجه در مطالعات تحولات ساختار نیروی کار زنان در سال‌های اخیر همزمانی افزایش نرخ بیکاری و پدیده نیروی کار دلسر شده است. مقایسه آخرین آمار منتشر شده مرکز ملی آمار ایران با آمار منتشر شده در آخرین فصل مشابه نشان می‌دهد که تنها نرخ بیکاری زنان افزایش یافته، بلکه تعداد زنان جویای کار هم کاهش پیدا کرده است.

این خبر باید رنگ‌های هشدار را به صدا در بیاورد، نه دو برابر شدن نرخ بیکاری زنان. بر اساس این رویدادها می‌توان ادعا کرد که در نتیجه تغییرات سال‌های اخیر تقاضا برای نیروی کار زنان کاهش یافته است و زنان جویای کار بعد از مدتی جستجو متوجه این تغییر می‌شوند. در نتیجه از جستجو دست برمی‌دارند و از جرگه جویندگان کار و مشارکت‌کنندگان در نیروی کار کشور خارج می‌شوند. این دلسردی عواقب وخیم اقتصادی اجتماعی را برای کشور در بر دارد. وضعیت فعلی خبر از یک عدم تعادل خطرناک در بازار کار کشور می‌دهد که برقراری تعادل بین کار و سایر فعالیت‌های روزمره را برای خانوار‌های متعدد غیر ممکن می‌کند. سهم زنان ایرانی از اشتغال در کشور معمولاً از ۹ تا ۱۱ درصد در حال نوسان است. ثابت بودن سهم ایشان از بازار کار با وجود دو رویداد اصلی ذکر شده تنها به یک معنا می‌تواند باشد: ساختار اشتغال در کشور بر مبنای جنسیت تفکیک شده است. زنان نمی‌توانند در جستجوی هر شغلی باشند، بلکه تنها در جستجوی مشاغلی هستند که حضور زنان در آن‌ها پذیرفته شده است. شرایط کلان اقتصادی آن‌ها را دلسر نکرده و نمی‌کند بلکه این واقعیت که نمی‌توانند در گروه عمده‌ای از مشاغل اصولاً وارد رقابت با مردان شوند برای آن‌ها دلسر دکننده است. در شرایط فعلی شاید به جایی آنکه منتظر تغییر در ذهنیت حاکم بر یک یا چند وزارتخانه باشیم، باید این واقعیت را در نظر بگیریم که دولت نمی‌تواند کارفرمای زنان ایرانی باشد و در بخش خصوصی اولویت کارفرمایان تبعیت از روش‌های موجود است. در نتیجه تنها گزینه در پیش رو حمایت از پروژه‌های کارآفرینان زن و میدان دادن به زنان کارآفرین است. حتی اگر ذهنیت حاکم بر نهادهای اجتماعی تغییر کند بعد از سال‌ها شاید به تعداد زنان کارمند اضافه شود. حال آنکه زنان ایرانی می‌خواهند امروز در عرصه اقتصاد فعال باشند و اقتصاد امروز به نیروی آن‌ها برای جهش روبه جلو احتیاج داد. در اولین گام دولت و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی می‌توانند از حضور زنان کارآفرین در اقتصاد استقبال کنند. افزایش قدرت اقتصادی زنان ارتقای مقام اجتماعی و افزایش امنیت آن‌ها را در برابر آسیب‌های اجتماعی به دنبال خواهد داشت.

استاد دانشگاه

ضرورت حضور زنان در بازار کار

در سال‌های اخیر با اینکه ضرورت اقتصادی اشتغال و مشارکت زنان در فعالیتهای اقتصادی برای همگان روشن شده، هنوز بستر سازی لازم و کامل در این زمینه صورت نگرفته است. هنوز هم در بسیاری از کشور‌ها از جمله کشور ما ایران میان زنان و مردان تعادل مطلوب و قابل قبولی در زمینه اشتغال زایی و کار وجود ندارد. در جوامع سنتی روابط اقتصادی و اجتماعی انسان‌ها ساده بود. به این شکل که تقسیم کار بین زنان و مردان بر اساس جنسیت صورت می‌پذیرفت. تفکر عمومی این بود که مردان در خارج از خانه کار کنند و زنان در داخل خانه. اما با توجه به تغییرات پرشتاب زندگی در عصر مدرن این تقسیم کار ساده و جنسیتی دگر گون شده است. به صورتی که ضرورت حضور بیشتر زنان در عرصه‌های مختلف احساس می‌شود.

۱۰ نکته

ویس مشرق

هفته کار و کارگر زنان کارگر

گزارشی از وضعیت اشتغال زنان

زنان کارگر در تکاپوی زندگی

بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، سهم اشتغال زنان در بخش آموزشی و بهداشتی بیشتر از دیگر بخش‌هاست. اکثر زنان شاغل با معلم هستند یا پرستار و از آن طرف در بخش‌های خدمات فنی، مهندسی، حرفه‌ای و کشاورزی زنان کمتر از ۵ درصد اشتغال دارند

فواد شمس

خبرنگار

اشتغال زنان یکی از شاخص‌های اصلی برای سنجش میزان توسعه‌یافتگی کشور‌هاست. زنان نیمی از جامعه را تشکیل می‌دهند و طبیعتاً باید سهمی متناسب با آن در همه زمینه‌ها از جمله اشتغال داشته باشند. اما به دلایل مختلف تاریخی این سهم منطقی تاکنون محقق نشده است. از این رو زنان کارگر و کارآفرین نتوانسته‌اند به صورت واقعی توانمندی‌های خود را بروز دهند. اما اگر بخواهیم واقعیت‌پایانه به موضوع اشتغال زنان نگاه کنیم باید اعتراف کنیم که در سال‌های اخیر اشتغال زنان روند روبه‌رشدی داشته است. هم زنان کارآفرین و موفق در عرصه تجارت و صنعت و در سال‌های اخیر بیشتر شده‌اند و هم حضور زنان به عنوان نیروی کار چه ساده چه متخصص بیش از گذشته شده است. زنان کارگر علاوه بر اینکه با همان مسائل کلی که مردان کارگر دست‌به‌گریبان هستند، مواجه‌اند در کنار آن نیز مشکلات خاص خود را دارند. اما در مجموع باید گفت تحولات اقتصادی و اجتماعی موجب حضور پررنگ‌تر نیروی کار زن در عرصه جامعه شده است، به طوری که شهلا اعزازی، پژوهشگر حوزه زنان، در این مورد به آتی‌هنو می‌گوید: «واقعیت این است که روند روبه‌رشد اشتغال زنان را باید یک پدیده مثبت ارزیابی کرد. البته خود این امر معلول علت‌های اقتصادی و اجتماعی دیگر است. زنان بر اساس شرایط متحول شده اقتصادی – اجتماعی کنونی باید وارد بازار کار شوند. اما از طرف دیگر این روند کند است. هنوز زنان شاغل در صد بسیار کمی از کل زن را تشکیل می‌دهند. از طرف دیگر دستمزدی که آن‌ها می‌گیرند به نسبت مردان هنوز پایین است. البته در تمام جوامع حتی جوامع پیشرفته این تبعیض وجود دارد.»

سهم نیمی از جامعه از مشارکت اقتصادی چقدر است؟

بر اساس آمارهای رسمی موجود، نرخ مشارکت و بیکاری نیروی کار زن در ایران در مقایسه با سایر کشور‌ها نشان می‌دهد که زنان در مشارکت اقتصادی نقش کمی دارند و نرخ بیکاری در میان زنان بسیار بالاست. این در حالی است که ایران از نظر تحصیلات زنان نرخ بالایی دارد به طوری که حتی در سال‌های اخیر بیش از ۶۰ درصد

کل ثبت‌نام‌کنندگان دانشگاهی را زنان تشکیل می‌دهند. از منظر تحصیلات عالی زنان ایران وضعیتی همچون کشورهای توسعه‌یافته دارند. اما از نظر اشتغال و وضعیتشان مثل کشورهای توسعه‌یافته است. این تعارض باعث شده نرخ بیکاری در میان زنان تحصیل کرده بسیار بالا باشد. بر اساس آمارهای جهانی زنان در کشورهای صنعتی به طور کلی بین ۳۵ تا ۵۰ درصد اشتغال دارند. در واقع بخش عمده‌ای از نیروی کار این کشور‌ها را زنان تشکیل می‌دهند. مرکز آمار ایران در گزارشی اعلام کرده است: «نرخ بیکاری زنان در فصول مختلف سال ۱۳۹۴ همواره دو برابر مردان بوده است.» نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد نرخ مشارکت اقتصادی مردان حدود پنج برابر زنان بوده، به طوری که این نرخ برای مردان همواره حدود ۶۳ درصد و برای زنان اندکی بیش از ۱۳ درصد است. نرخ بیکاری بالای ۴۰ درصد برای زنان جوان ۱۵ تا ۲۴ ساله حاکی از آن است که در خصوص اشتغال به‌ویژه اشتغال زنان غفلت کرده‌ایم. نرخ بیکاری ۴۰ درصدی زنان در برابر نرخ ۱۱ درصدی بیکاری در کشور عدد بسیار بالایی است. بحث تبعیض جنسیت در اشتغال زنان تا جایی پیش رفته است که وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی در مراسم تقدیر از کارگران نمونه زن نیز به آن اشاره کرده و خواهان رفع آن شده است. علی ربیعی با اشاره به اینکه در استخدام‌های شغلی نباید تبعیض جنسیتی وجود داشته باشد گفته است: «در دولت تأکید شده که مسئولان بدون تبعیض از زنان مدیر بیشتری استفاده کنند.» به گزارش ایلنا، ربیعی خبر از افزایش ۲۰ میلیارد تومانی بودجه اشتغال زنان کارگر کرده و تأکید کرده این اعتبار از سال ۹۶ دو برابر خواهد شد. وزیر کار تأکید کرده ز بساخت‌هایی برای گسترش فعالیت زنان در حال فراهم شدن است. «یکی از برنامه‌های دولت در زمینه فعالیت زنان ارتقای منزلت آنان است که در هیئت دولت بارها درباره آن بحث و گفتوگو شده است. طبق فرموده مقام معظم

پیش‌بینی

۶۶

از نظر برخی کارفرمایان نیروی کار زنان ارزان‌تر و بی‌در دستر است. آنان به زنان با دید نیروی کار ارزان قیمت نگاه می‌کنند و از این منظر استخدام زنان را در اولویت کاری خود قرار می‌دهند. آن‌ها با این استدلال که زنان کم‌تر از مردان روحیه اعتراض و واکنش نسبت به تصمیم‌ها و اقدام‌های مدیران را دارند، از آن‌ها به عنوان نیروهای کار ارزان قیمت، هم از لحاظ هزینه دستمزد و هم از لحاظ هزینه‌های مدیریتی، بهره می‌گیرند.

گفت‌وگو با زهرا کریمی، استاد جامعه‌شناسی

آسیب‌های نگاه سنتی به کار زنان

زنان خیلی بدتر می‌شود. معمولاً فرصت شغلی برای زنان کمتر است.

به چه دلیل فرصت اشتغال برای زنان نسبت به مردان کمتر است؟

این امر به فرهنگ جامعه ما هم برمی‌گردد. در جامعه ما انتظار می‌رود مرد‌ها نان آور خانواده باشند و کار کنند. باورهای سنتی ما به شکلی است که حضور زنان در بازار کار را جدی نمی‌گیرد. در استخدام نیز اولویت را به مردان می‌دهند. بسیاری از ادارات دولتی و خصوصی گرایش به استخدام زنان ندارند، چون نگران‌اند که زنان شاغل ازدواج کنند و بچه‌دار شوند. از یک طرف از کاهش نرخ رشد جمعیت ابراز نگرانی می‌شود ولی از طرف دیگر موانع جدی برای اشتغال زنان ماهر و دارای فرزند وجود دارد. غالباً زنان شاغل در بخش خصوصی پس از بچه‌دار شدن کار خود را از دست می‌دهند. این یک تناقض جدی میان نگرانی‌ها و باورهای

رایج است. در حالی که در کشورهای پیشرفته‌تر قانون از زنان شاغل پس از بچه‌دار شدن به شدت حمایت می‌کند. مثلاً در آلمان، زنان بعد از بچه‌دار شدن تا ۵ سال می‌توانند به سر کار خود برگردند و کارفرما موظف است آنان را مجدداً استخدام کند. اما در ایران برخورد بسیاری از کارفرمایان با زنان بچه‌دار نامناسب است. نگاه سنتی نسبت به زنان باعث شده بخش بزرگی از نیروی کار تحصیل کرده کشور ناخواسته به خیل جمعیت غیرفعال بپیوندد.

در بین زنان شاغل به نظر شما کدام بخش بیشترین ضربه را از رکود اقتصادی خورده است؟

زنان تحصیل کرده بیشترین ضربه را خورده‌اند. در حال حاضر در بسیاری از خانواده‌ها ۲-۳ زن با تحصیلات فوق‌لیسانس و لیسانس هستند که شغلی ندارند. در واقع تناسبی بین تحصیل و اشتغال زنان وجود ندارد. در حالی که زنان بیشتری وارد

یکشنبه ۱۲ اردیبهشت ۱۳۹۵ ● شماره پنجاه و یک

فعلی نیازمند وضع قوانین حمایتی از زنان کارگر هستیم. از طرف دیگر نیز دولت باید فضای کارآفرینی و اشتغال برای زنان را رونق بخشد.»

دستمزد کمتر زنان

زنان شاغل در برابر کارمسای، دستمزد کمتری از مردان می‌گیرند این موضوع یک امر جهانی است. با وجود اینکه در سرتاسر جهان قوانین مختلفی وجود دارد که تأکید می‌کند در برابر کار برابر باید دستمزد برابر داده شود، معمولاً زنان کمتر از مردان دستمزد می‌گیرند. به طوری که به گزارش گاردین، زنان در آلمان، که قلب اقتصاد اتحادیه اروپاست، هنوز بیش از ۲۳ درصد کمتر از هم‌تایان مرد خود در آمد دارند و در بریتانیا زنان کارگر، به طور معمول ۲۵ درصد کمتر از مردان دستمزد می‌گیرند. در آمریکایان زنان تنها دوسوم مردان دستمزد می‌گیرند این تبعیض جنسیتی در دستمزد‌ها در آمریکا تاحدی است که در مبارزات انتخابات ریاست جمهوری ۲۰۱۶ به بحث مهمی تبدیل شده است و برنی سندرز، کاندیدای حزب دموکرات، در این مورد قول داده است که دستمزد‌ها را برابر کند. از طرف دیگر زنان کارگر همواره اولین گروهی هستند که دچار تعدیل نیرو و اخراج می‌شوند. امنیت شغلی برای زنان بسیار پایین‌تر از مردان است، همان قدر که دستمزد‌های آنان نسبت به مردان کمتر است. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده، سهم اشتغال زنان در بخش آموزشی و بهداشتی بیشتر از دیگر بخش‌هاست. به طوری که اکثر زنان شاغل با معلم هستند یا پرستار و از آن طرف در بخش‌های خدمات فنی، مهندسی، حرفه‌ای و کشاورزی زنان کمتر از ۵ درصد اشتغال دارند. در واقع زنان در مشاغل فنی و مهندسی، خدمات فنی و حرفه‌ای و کشاورزی کمتر حضور دارند و اشکالی از تقسیم کار جنسیتی در این مورد وجود دارد. از طرف دیگر وجود تبعیض در بازار کار، موجب کاهش کارایی نیروی فعال و ایجاد محدودیت اشتغال زنان و نهایتاً کاهش رشد اقتصادی شده است. اعتقاد به نابرابری مردان و زنان از نظر قوای بدنی و فکری موجب شده زنان کمتر در شغل‌های مختلف حضور پیدا کنند. نوعی تبعیض ساختاری در این زمینه وجود دارد. اکثر زنان شاغل در ایران در بخش‌های خدماتی مشغول به کارند یا برخی در کارگاه‌های کوچک اشتغال دارند که معمولاً قوانین کاری را رعایت نمی‌کنند. در نتیجه وضعیت دستمزد و حق بیمه و بازنشستگی زنان کارگر همواره نامطلوب است. بنا به آمارهای رسمی، زنان کارگر کمتر از حداقل رشد متوسط شورای عالی کار دستمزد دریافت می‌کنند. اکرم محمدی، فعال کارگری زنان، به آتی‌هنو می‌گوید: «سطح دستمزد زنان نسبت به مردان در همه کشور‌ها پایین‌تر است. در ایران هم با وجود اینکه در قانون کار به برابری دستمزد زن و مرد اشاره شده است، باز هم دستمزد زنان به مراتب پایین‌تر از مردان است.» دیدگاه حاکم بر کارفرمایان نیز به تبعیض جنسیتی در مورد دستمزد دامن می‌زند. آنان نظر برخی کارفرمایان نیروی کار زنان ارزان‌تر و بی‌در دستر است. آنان به زنان باید نیروی کار ارزان قیمت نگاه می‌کنند و از این منظر استخدام زنان را در اولویت کاری خود قرار می‌دهند. آن‌ها با این استدلال که زنان کم‌تر از مردان روحیه اعتراض و واکنش نسبت به تصمیم‌ها و اقدام‌های مدیران را دارند، از آن‌ها به عنوان نیروهای کار ارزان قیمت، هم از لحاظ هزینه دستمزد و هم از لحاظ هزینه‌های مدیریتی، بهره می‌گیرند.

دولت مشوق اشتغال زنان

در شرایط فعلی کشور ما همه بر ضرورت افزایش اشتغال زنان تأکید دارند. به صورتی که دولت در سال‌های اخیر با اتخاذ سیاست‌های تشویقی تلاش کرده کارفرمایان را مجاب به استخدام نیروی کار زن کند. در این رابطه سیاست‌ها و برنامه‌های مختلفی تدوین شده است. شهیندخت مولاوردی، معاون امور زنان و خانواده رئیس‌جمهور، در مورد اقدامات تشویقی دولت برای ایجاد اشتغال زنان گفته است: «با توجه به وضعیت اقتصادی و معیشتی جامعه، اشتغال زنان به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده است و یکی از راهکارهای مهم برای بهبود وضعیت خانوار‌ها، تسهیل شرایط کار و رفع مشکلات شغلی زنان است.» به نظر می‌رسد دولت روحانی در نظر دارد با رویکرد مثبت به مسئله اشتغال زنان نگاه کند. این دولت با اجرای طرح‌های گوناگون و همچنین اختصاص دادن اعتبارات قابل توجه به ایجاد فرصت‌های شغلی تازه برای زنان این مهم را پیش می‌برد.

دانشگاه‌ها می‌شوند اما فرصت شغلی متناسب با آن برای این زنان تحصیل کرده در نظر گرفته نشده است.

وضعیت استخدامی زنان کارگر و زنانی که به هر شکلی مشغول به کارند به نسبت مردان چگونه است؟ یکی دیگر از عواملی که در وضعیت بد نیروی کار خصوصاً زنان دخیل است جریان قراردادهای موقت و کوتاه‌مدت است. معمولاً در قراردادهای زنان کارگر این وضعیت را بیشتر شاهد هستیم. وقتی یک کارگر برای کارهایی که ماهیتاً دائمی هستند، قرارداد یک تا سه ماهه می‌بندد، که در قانون کار منع شده، و امنیت شغلی ندارد، نمی‌توان انتظار رشد و توسعه اقتصادی داشت. در این بین کارفرما‌ها بیشتر با زنان قرارداد موقت می‌بندند. از نظر من دولت و وزارت کار وظیفه دارد از نیروی کار حمایت کند. قراردادهای دسته‌جمعی در قانون کار پیش‌بینی شده است. اما پیش شرط تحقق قراردادهای دسته‌جمعی وجود تشکل‌های کارگری و کارفرمایی است.